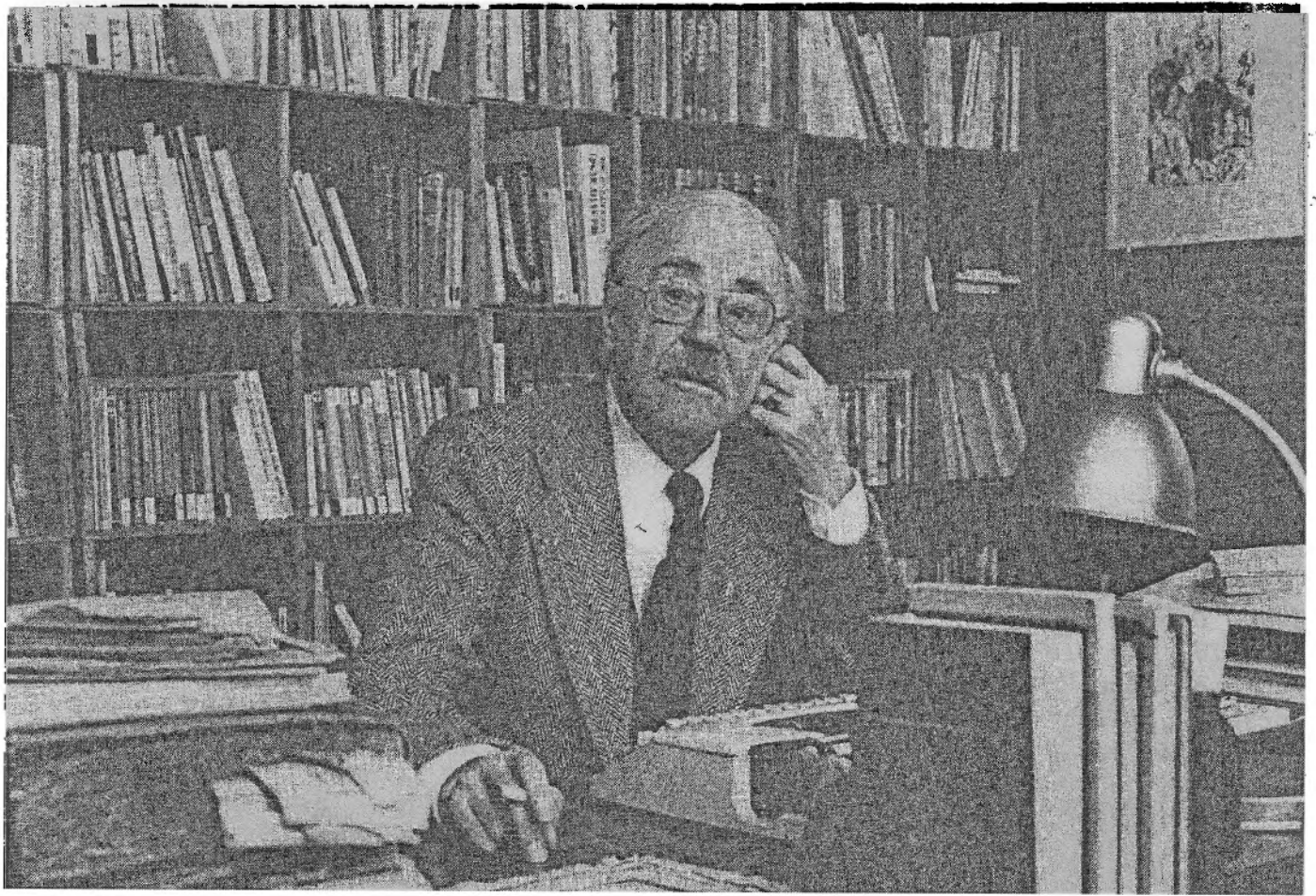

Het ongedurig hart van J. van Doorne

door Hans Werkman

De Smutslaan is een redelijk deftige laan in Baarn. Op nummer 13 staat met grote witte sierletters VAN DOORNE op de deur geschilderd. Koos van Doorne, 75 jaar oud. Het zijn niet zozeer zijn gedichten die hem bekend hebben gemaakt. Hij heeft vier bundels gepubliceerd, waaronder „Waan en weten” uit 1946 en „Vierregelig” uit 1978. Door zijn beide romans maakte hij naam, „Brieven aan mijn moeder” uit 1949, onder de schuilnaam Isabel Rodriguez en „Het kind Hans” uit 1950 onder zijn

eigen naam, hoewel de oorspronkelijke schrijversnaam Koos al gauw vervangen werd door het officiële J.

Rijnsdorp noemde het „uitstekend werk”, gezonde christelijke jeugdpsychologie”. Ik herlas beide romans en werd getroffen door de originaliteit en de goede stilering. Een groot publiek hebben ze nooit gehad, omdat Van Doorne veel te denken meegaf aan zijn lezers. Het bekendst werd Van Doorne waarschijnlijk door zijn eigenzinnige literatuurkritieken in het dagblad Trouw, waar hij chef van de kunstredactie was.

In de hal aan de Smutslaan hangt een geschilderd portret van de jonge Van Doorne. „Daar sta ik goed op”, zegt hij, en later, als ik vraag of de fotograaf langs mag komen: „Doe dat maar niet, ik ben niet fotogeniek.” In de huiskamer, waar hij mij ontvangt, hangen schilderijen van

Theo Bitter, van Bert Bouman, ook kleine sprookjesachtige aquarellen van zijn dochter. Met zijn vrouw, Froukje, heb ik al kennisgemaakt in een kwatrijn uit de bundel „Vierregelig”:

*Ik ben met een Friezin getrouwd.
Mijn wezen
is als een boek voor haar: zij kan mij
lezen.
Dit troost mij als mijn ongedurig hart
zich wondt aan nieuwe wonderen en
vreezen.*

U bent geboren in Delft, in 1908. Bent u daar lang gebleven?

Strikt genomen tot aan ons trouwen, ik was toen 25. We zijn toen vlakbij Delft in Rijswijk gaan wonen, in een buurtschap, Postdelft.

Hoe vond u Delft? Ik las in uw bundel „Vier-

regelig” een kwatrijn op Delft: „Delft is een kleine stad; men is er dwaas of wijs; men leeft er in de hel; men vindt er 't paradijs; men slaapt er met een vrouw, men bidt er zijn gebeden.

Kortom: Delft is een stad als Londen en Parijs.”

Ik was blij dat 'k eruit was. Ik vond het niet een prettige stad.

Delft was toen toch wel een literaire stad.

Ja, ik kende Dirk Coster erg goed en A.J.D. van Oosten en daar heb ik ook bij Dirk Coster in huis Anton van Duinkerken leren kennen, die Anton voor mij was en ik Koos voor hem. We hadden daar een soort kunstkring. Er was ook een tijdschrift „De Delver” en daarin heb ik gedeputeerd toen ik 19 was. Een heel mooi tijdschrift.

Wat deed u daar op die kring?

Niets, kletsen, een borreltje drinken. Soms was er een voordracht en Dirk Coster hield soms voorlezingen in zijn huis aan de Voorstraat 101.

Hebt u nog meegemaakt dat Coster zo leed onder de kritieken van Ter Braak?

Nee, ik heb nooit gemerkt dat hij daaronder leed. Men zegt dat hij zelfs op 't punt heeft gestaan om daarom zelfmoord te plegen, maar dat heb ik nooit goed begrepen. Het was een lieve, zachte man, maar toch wel degelijk een hele knappe man. Hij leed natuurlijk wel onder die hoogmoedige groep, die vond dat alles wat humanistisch was niet leugde, die harde zakelijke groep van Forum. Het is net als nu. Nu deugt niets wat christelijk is.

Anton van Duinkerken, hoe vond u die?

ijne vent, heerlijke kerel. Echt een Lermann. Hij zou es voor de studenten aan de Amsterdamse universiteit een lezing houden. Ik zou die verslaan voor 'rouw, maar ik mocht niet in de zaal. Ik moest apart boven op een soort galerijtje voor de pers zitten. En Anton van Duinkerken komt op, eindelijk, nadat-ie bier dronken had met die studenten en hij et mij daar zitten en hij zegt ineens: Hé, daar zit mijn vriend Koos van Doorne. Wat doe jij daar?” Ik zeg: „Ik ag niet in de zaal, Toon.” „Nou”, gt-ie, „dat hoeft jij helemaal niet verve-nd te vinden, blijf maar mooi zitten.” ij was er tegelijk met J.B. Charles. En

„Nu deugt niets wat christelijk is...”

na afloop werden ze uitgenodigd om met de senaat te gaan borrelen. Hij zegt: „Nee, dat doe ik met mijn vriend Koos van Doorne.” En toen hebben we gezellig met z'n drieën een café opgezocht. Ik zei: „Joh, dat had je nou niet moeten doen”. Maar hij zei: „Ja, dat doe ik nou juist wel, ik heb geen zin in dat stelletje...”, nou ja, ik zal dat woord niet zeggen, dat mag er niet in.

Van Duinkerken hoorde als rooms-katholiek toch bij het blad „De Gemeenschap”?

Ja, en Albert Kuyle en die jongens. Ik heb voor de oorlog mijn gedichten aan een aantal tijdschriften gestuurd en „De Gemeenschap” nam ze wel op en het protestantse „Opwaartsche Wegen” niet.

Bent u opgegroeid in een gezin dat van literatuur hield?

Nee, ik had een ontzettend aardige vader en een goeie moeder. Mijn vader was sigarenmaker, maar ik heb van hem wel de liefde voor het boek meegekregen. Toen nog geen enkele arbeider een boek had, bezat hij al een bibliotheek van een paar honderd deeltjes. Die scharrelde hij op op de markt voor vijf of tien cent. Hij las de negentiende-eeuwse historische romans en „Een strijd om Rome” en dat soort boeken. Mijn vrouw en ik zaten, we waren toen nog verloofd, hele middagen in de leeszaal te lezen. In „Den Gulden Winckel”, het literaire blad uit die tijd, en dat soort dingen.

Had u in Delft ook uw schoolopleiding?

Dat had niet veel te betekenen. De lagere school en drie jaar mulo. En dan

nog enkele kantoordiploma's.

De dichter

Uw eerste dichtbundel verscheen in 1938?

Nee, in 1940 verscheen eerst „Verloren slag” en toen in 1942 „Verboden stad”, maar dat laatste is geantedateerd. Er staat 1938 in, want ik mocht niets uitgeven, omdat ik geen lid van de Kulturkamer was.

„Verboden stad” bevat erotische gedichten. Wat me daarin treft is de tweespalt tussen de aardse liefde en de liefde voor God. Hebt u die altijd als een tegenstelling ervaren?

Ja, tot aan mijn vijfenzeventigste toe. Niet als een vijandschap tussen die twee, maar wel als een niet met elkaar in overeenstemming kunnen brengen. Ik houd erg veel van mijn vrouw, maar ik heb heel wat meer vrouwen begeerd, daar kon ik niks aan doen en toch voel je: het mag niet, jij bent van haar en zij is van jou en wij zijn ook erg gelukkig getrouwd, nu al bijna vijftig jaar. Maar die tweespalt vooral toen ik jong was, was een drift die me overvallen kon. Daar heb ik onder geleden. Het was een gevecht.

Maar ik begreep uit uw gedichten dat de liefde tot degene aan wie je verbonden bent, tweespalt brengt in het leven, het geloofsleven.

O nee. Ik heb altijd heel goed met haar kunnen bidden, ook toen ze heel mooi was en ik haar zeer begeerde. De tweespalt lag tussen: het één vrouw willen

nebben en toch véél vrouwen be-
geven.

Heeft dat iets te maken met: de wereld ligt onder het kwaad?

Dat denk ik wel, ja. Dat de wereld onder het kwaad ligt, is wel heel duidelijk. Als God de wereld regeerde, wat ik bepaald niet geloof, want ik ben helemaal geen calvinist, - dan hoefde God voor mij niet meer, want dan deed Hij het verschrikkelijk slecht.

Wie regeert de wereld dan?

De mens. Lees het begin van Genesis. De mens moet bouwen en bewaren. Ik geloof wel dat God bezig is, ook door middel van ons, de wereld weer te heroveren. Zo zie ik het.

Toch wordt Christus de koning der wereld genoemd, aan wie alle heerschappij in hemel en op aarde gegeven is.

Dat zie ik als toekomstbeeld. De duivel kon Hem toch alle koninkrijken der wereld aanbieden? Nee, ik ben geen calvinist, vanaf mijn twaalfde jaar al niet. Dat kunt u lezen in mijn roman „Het kind Hans”.

Ik wilde nog even iets vragen over uw gedichten, want die schreef u het eerst.

O ja? Dat weet ik nou niet precies. Maar dat weet misschien mijn vrouw. Nou zal ik toch je hulp moeten hebben, Froukje. Schreef ik eerst gedichten of proza?

(Uit de achterkamer: Ik geloof wel gedichten). O ja, gedichten, eerst gedichten. Maar nog geen tien procent daarvan is in gedichtenbundels gepubliceerd. De meeste liggen in tijdschriften begraven.

Uw gedicht „De prins” wordt nog wel eens geciteerd. Over dat geestelijk gehandicapte jongetje.

a, een van mijn liefste gedichten. Het is gemaakt, toen ik een kind van een vriend voor het eerst zag. Een prachtig jongetje, helemaal debiel. Het gedicht hangt ingelijst in „Groot Schuylenburg” in Apeldoorn.

Eerstgedichten hebt u ook veel gemaakt. Bij kaarslicht en bij rode wijn” enzo.

Ik moest ze met Kerst altijd schrijven voor Trouw, in opdracht. En dat zijn de beste geworden.

Dus u gelooft niet in de plotseling opkomende inspiratie.

Nee, het is een werkstuk. Al die poespas daaromheen verwerp ik, die nimfe die onzichtbaar in je oor zou fluisteren, apocool.

In 1949 publiceerde u „Brieven aan mijn moeder” onder de schuilnaam Isabel Rodriguez. Wat was uw bedoeling met deze man?

„Brieven aan mijn moeder” wil laten zien, dat je het leven van God hebt gegeven, hoe moeilijk en ondoorgronde-

lijk het ook moge zijn. Je moet er blij mee zijn, ook al begrijp je niet dat je er bent. Isabel had nooit geboren mogen worden, zegt ze, ze is het kind van een ongehuwde moeder. Maar ze is wel degelijk geboren. Een mens moet soms blijven zitten met niet te doorschouwen duisterheden in dit leven.

Nog evert over Isabel Rodriguez. Heeft het een functie dat u het gestorven jongetje in dat boek Koos noemt? Naar u zelf?

Hé, heet het Koos? Dat weet ik niet. Hoor je dat, Froukje? Dat gestorven jongetje heet Koos. Het kan heel wel zijn, dat dat toen een functie voor me had.

„Het kind Hans”

Uw tweede roman, „Het kind Hans”, vind ik uw belangrijkste boek. Is het gedeeltelijk autobiografisch?

Ja. Als kind al worstelde ik met de grootste vragen. Hoe kon het dat God van vóór de grondlegging der wereld sommigen tot het eeuwige leven verkozen heeft en anderen voor eeuwig van zich heeft afgestoten en dat Christus tegelijk het aanbod van vrije genade doet, hoe kan dat? Dat waren dingen, daar liep ik mee rond toen ik tien, elf jaar was. Mijn moeder kwam van de Zuid-hollandse eilanden uit. Oud-gereformeerde kringen en ik had twee ooms die waren oefenaar, die liepen in kuitbroek enzo. Ik hoorde in ons huis de meest verschrikkelijke verhalen en betogen, daar zat ik als klein kind bij. Mijn broers „geloofden” het wel, maar bij mij viel het in verkeerde aarde. Er kwam een geweldige twijfel en tenslotte (dat staat allemaal in „Het kind Hans”) groeide het besef: ik heb de zonde tegen de Heilige Geest gedaan. En toen heb ik net zo lang als kind gesmeekt en gebeden tot God: Verander voor mij Uw raadsbesluit, totdat ik plotseling volstreekte vrede kreeg en het besef dat Christus elk mens dat tot Hem komt, wil accepteren. Dat staat in „Het kind Hans”. Ik stond toen op het punt van gekworden, ik sprak er met niemand over, hoor. En dan staat er aan het eind van het boek: „Plotseling kwam de Here Jezus.” Dit is historisch en toch is dit het meest aangevallen deel van het boek, omdat men het een gewild christelijk eind vond. Maar dat is het niet. Ik kan het ook niet verklaren, maar het gebeurde, ik durf het niet te ontkennen, want dan zou ik God bedroeven. Waarom Hij het gaf aan dat jongetje op dat zolderkamertje in Spieringstraat 6f, dat weet ik niet. Het is ook geen grond van mijn hoop op zaligheid,

hoor, dat is uitsluitend Zijn boodschap en Zijn offer.

Wat deed u toen dan met het raadsbesluit van verkiezing en verwerping?

O, dat raadsel bleef natuurlijk wel, maar één ding was volkomen weg: God heeft niet van voor het begin van de wereld sommigen verkoren en anderen verworpen. Ik geloof ook niet aan een hel. Wel aan een oordeel. Het is zo evangelisch dat er een oordeel zal zijn. Een Hitler heeft maar niet straffeloos gezondigd, en gaat dan maar de hemel in. Maar in je berouw zul je ten volle beseffen wat je gedaan hebt.

Maar Christus geloofde wel in een hel.

Maar Christus was ook een kind van zijn tijd, uitgenomen de zonde. Hij was geweldig beperkt. Ik weet weinig van wiskunde, maar daar wist hij helemaal niks van. Christus was een gewone Jood en in die tijd was het hellegeloof al weer ingeslopen.

Hij zegt: „daar zal het geweest zijn en het tandengeknars”. Dat moet ik toch maar accepteren, hoewel ik het er ook moeilijk mee heb.

Ik geloof dat dit beelden zijn van het berouw. Dat denk ik. Misschien dacht Christus ook wel dat er een hel bestond.

Maar als Christus het denkt, is het voor ons normatief.

Nee! Zijn boodschap is dat we God moeten liefhebben en onze naaste als onszelf. Maar theologisch was hij beperkt, hij was kind van zijn tijd. Ik lees hier op het ogenblik „Jezus het verhaal van een levende” van Schillebeeckx. Die beklemtont dat heel sterk. En ik had deze gedachte al toen ik 19, 20 jaar was.

Uw derde roman is niet in boekvorm gepubliceerd.

Nee, die is in Trouw verschenen als feuilleton. „Het huis De Werelt”. Daar komt een jonge vrouw in voor en die blijkt tijdens de oorlog verloofd te zijn geweest met een Duitse officier, een hele vrome, gelovige evangelische jongen. Na de oorlog heeft ze door die relatie verschrikkelijk veel smaad geleden. Ze werd verstoten uit het huis „De Werelt”. Er waren in de oorlog vele evangelische Duitsers die dachten dat ze geen militaire dienst hoefden weigeren. De vraag is dus: mag je iemand die van zo’n jongen heeft gehouden uitstoten? Ik vind dat zoiets behoort tot het schema van deze wereld.

Zo genuanceerd sprak men er in de jaren vijftig niet over.

Nee, en dan in Trouw! Ze konden het feuilleton niet meer stoppen, want ik schreef elke keer een stuk en in het begin speelde deze kwestie geen rol. Het is

"Je mag wel alles schrijven, maar het gaat erom hoe..."

net zoiets als het probleem van de kinderen van NSB'ers. De Bijbel zegt nadrukkelijk, dat de kinderen niet zullen lijden onder de zonden der vadersen.

In 1946 werd het christelijk literair tijdschrift „Ontmoeting” opgericht en u werd meteen redactie-secretaris.

Ja, en in 1947 redacteur samen met Rijnsdorp, Risseeuw en Van der Stoep. Het werd uitgegeven, bijzonder fraai moet ik zeggen, bij Bosch en Keuning hier in Baarn, waar ik werkte. Maar ik heb niet zoveel jaren in de redactie gezeten. Ze zijn erg orthodox gestart en ik was theologisch gezien toen al te links, ze vertrouwden me niet altijd helemaal. Mijn werk werd geweigerd en toen ben ik in 1951 opgestapt als redacteur. Het werd niet geweigerd om de kwaliteit, maar om de inhoud. Van der Stoep en Rijnsdorp waren toen nog zeer behoudzieke mensen. Maar we zijn niet met ruzie uit elkaar gegaan, hoor.

Waarom is Ontmoeting gestopt in 1964?

Het kon niet meer uit, financieel. En bovendien waren ze hun identiteit verloren, ze zijn van christelijk tot algemeen tijdschrift geworden.

Wat voor werk deed u nog meer bij Bosch en Keuning?

Ik was daar reader, ik moest manuscripten beoordelen. En als er een geaccepteerd was, heb ik het vaak bijgewerkt. Wie ook bij ons werkte, dat was Jacoba M. Vreugdenhil, de schrijfster van „Een meisje als Lientje” enzo. Zij was assistente van Van der Stoep. Allebei waren ze heel zorgvuldige stilisten.

In 1950 kwam u bij Trouw.

Ja, toen kreeg ik C.A. Keuning als direc-

teur, de boer van Willem de Mérode. Met Keuning heb ik bonje gehad tot en met. Ik had een keer geschreven: „Toen miljoenen jaren geleden voor het eerst de zoogdieren op aarde kwamen”, enzo voort. Het was in een bespreking van een biologieboek. Ik besprak toen van alles. Hij werd kwaad, de hele pagina moest overgemaakt worden en dat kostte een hoop geld. Alleen in één editie is het blijven staan. Daarna wantrouwde hij me altijd. Hij was directeur van Zomer en Keuning en hij wilde uitmaken wie de boeken van Zomer en Keuning recenseerde, maar ik zei: dat ligt aan mij en niet aan u, u bent hier directeur en geen redacteur. Later kregen ze bij Trouw geheel gescheiden gebieden, de directie had niks te zeggen over de redactie en omgekeerd. Bruins Slot trok zich niets aan van de directie.

Wat was uw functie bij Trouw?

Ik was eerst kunstredacteur, samen met Ralph Degens. Daarna ben ik chef van de kunstredactie geworden. Ik heb Bruins Slot ervan weten te overtuigen dat ik redacteurs nodig had voor toneel en voor muziek en voor beeldende kunst. Ik bleef toen alleen literatuur doen, tot aan mijn pensionering in 1974 en daarna ben ik nog vijf jaar vast medewerker geweest.

Wat waren uw uitgangspunten bij de literaire kritiek?

Ik kijk eerst of het ding goed geschreven is. Getuigt het niet van vakmanschap, dan hoeft het van mij niet meer. Getuigt het er wel van, dan ga ik in op de tendens van het boek. Ik beweer dat niets,

ook de literatuur niet, zich onttrekken kan aan het spanningsveld tussen goed en kwaad. Vrijblijvend schrijven kan niet. Je kunt zelfs niet vrijblijvend schaken of fietsen, laat staan dat je vrijblijvend zou kunnen schrijven. Maar vroeger mocht je van de Forum-jongens geen morele of ethische maatstaf aanleggen bij een boek en nu mag het weer niet. Maar ik ben geen moralist! Ik ben een ethicus.

Wat is het verschil?

Het ethische is niet tijdsbepaald. De moraal is een tijdgebonden vorm van de ethiek.

Waar haalt u de normen voor de ethiek vandaan?

De Heilige Schrift heeft in mij wakker gemaakt wat er vanaf de eerste scheppingsdag in de mens zat: dat hij moest liefhebben. Je mag wel alles schrijven, maar het gaat erom hoe. Als ik Reve en Wolkers lees voel ik dat ze kennelijk plezier hebben in het epateren van de burger; lekker vieze smerige verhaaltjes schrijven, dan ben je modern. Het vieze verhaal is niet alleen ethisch, maar vooral ook esthetisch verwerpelijk.

Vindt u dan dat de schrijver het kwaad uit de weg moet gaan?

Nee, als je werkelijk de wereld en je zelf wilt laten zien, dan kun je aan het kwaad niet voorbijgaan, maar het ligt er maar aan hoe je het beschrijft, met plezier of met deernis. Ik heb oorlogsromans waar afschuwelijke dingen in staan, maar die heb ik zeer geprezen, omdat je de wanhoop en de deernis van de schrijver voelt. Bij anderen, vooral bij Nederlandse schrijvers, voel ik daartegenover de lust om de smerigheid te beschrijven. En ook de wreedheid, bij Reve bijvoorbeeld.

Mag je zoiets lezen, als christen?

Ja natuurlijk, als je 't maar kritisch doet, en dat heeft ook te maken met een bepaalde leeftijd en ontwikkeling. Maar je mag het niet schrijven!

De smerige bij bezig

Ik heb uw recensie over „Ik Jan Cremer” uit 1964 nog eens gelezen; die loog er niet om. U noemde Cremer een schoft, een viespeuk, een misdadiger, die in een kliniek of een tuchthuis thuishoort. Zijn grootste zonde vond u dat hij de erotiek en het realisme in diskrediet bracht. U noemde Cremers uitgever „De Bezige Bij” een stinkuitgeverij en u zette boven uw artikel „De smerige bij bezig”.

Ja, dat was een machtig mieterse kop, hè. Dat stuk schoot in 't verkeerde keelgat van Lubberhuizen, de directeur van

DE SMERIGE BIJ BEZIG

Er is weer eens een boek verschenen, dat de gemoeiden bezig houdt: „Ik, Jan Cremer“, geschreven door J. Cremer en uitgegeven door „De Bezige Bij“ te Amsterdam. Het is een gedeeltelijk gefantaseerde biografie van een schuft. Waarom de uitgeverij het boek heeft uitgegeven, weet ik niet. Vermoedelijk omdat de directie er brood in heeft gezien. Laat ons hopen, dat dit vermoeden onjuist is, want als het juist is, is „De Bezige Bij“ een stinkuitgeverij. Iets smerigs uitgeven, omdat de verwachting gewettigd is, dat het geld zal opbrengen, is onzedelijk.

Ik vrees echter, dat het nog heel anders ligt. Ik vrees, dat „De Bezige Bij“ gedacht heeft, een cultureel belangrijk boek in handen te hebben en het daarom heeft uitgegeven. Dat is nog bedenkelijker.

Het is tegenwoordig mode, niets meer erg te vinden. Wie op grond van zedelijke overwegingen een boek verwerpt, is achterlijk. Slechts esthetische normen mogen gelden. Dit is een verschrikkelijk misverstand, waarvan ook vele „progressieven“ in „onze“ kring slachtoffer zijn. Het zij zo. Ik kan er helaas niets aan veranderen. Wat ik wel kan, is mijn gal uitspugen over de viespeuk en misdadiger Jan Cremer. En nu moet men niet aankomen met de bewering, dat ik toch begrip moet hebben voor die arme Jan Cremer, die zo'n trieste jeugd heeft gehad heeft. Dat begrip heb ik hooi wel. Maar als een geschonden mens liederlijke dingen doet, heeft hij liefde nodig en verpleging in een psychiatrische inrichting. Heeft hij smerige dingen gedaan, en blijkt hij ten volle verantwoordelijk, dan heeft hij liefde nodig en moet hij daarenboven daarvoor boeten in een tuchthuis.

Jan Cremer hoort in een kliniek thuis of in een tuchthuis. Dat moeten beter bevoegden maar uitmaken. Maar hij hoort zeker niet in staat gesteld te worden, zijn smerigheden

en zijn smerige dagdromen in druk geven.

Er zit iets slijfs in het boek, juist omdat het geen echte biografie is. Dat zal „De Bezige Bij“ toch zeker wel geproefd hebben? Waarom het dan uitgegeven? Omdat het een „document humaine“ zou zijn? Een dergelijk document is nooit gefantaseerd. Daarom dus niet. Waarom dan toch wel? Omdat het literair zo goed zou zijn? Ook dat kan niet, want het boek is alordig gecomponeerd, slecht gestileerd en het wriemelt van de taalfouten. Het enige dat overblijft, is: omdat het wel een besteller zou worden. Welk een edel motief tot worden. Welk een edel motief voor uit te geven.

Jan Cremer heeft, ik laat in het midden of hij het echt gedaan heeft, jongens als hij zijn vreselijke opscheppers, meisjes zwanger gemaakt en zich er niets van aantrokken. Hij heeft gestolen, gelogen, gechanteerd. Hij is ook een laf wezen. Ik geef toe, dat hij hier ook voor uitkomt. Hij heeft alle denkbare zonden gedaan. Dat verwijt ik hem niet. Dat zal God wel doen. God zal ze op Cremer's verzoek ook vergeven. Ik verwijt Jan Cremer dat hij er prat op gaat en het relaas van zijn zonden in klinkende munt omzet. En zijn uitgever is evenzeer te laken.

Zijn mentaliteit is die van de mens

die zich niets van de naaste aantrekt. De hele wereld is voor Jan Cremer en de hele mensheid is er voor hem. Iemand die niet handelt als hij is een ellendeling, een inferieur wezen.

De grootste sonde van Jan Cremer is niet beschreven. Zij is niet in het boek geformuleerd. Zijn grootste sonde is, dat hij de erotiek en het realisme in discrediet brengt. Realisme is niet vulschrijverij. Het is schrijven over alles. Ook over het vulle. Dat gebeurt bij de echte realisten niet op vulle wijze. Integendeel. Op vulle wijze schrijven is niet realistisch schrijven. Dat is Cremer's fout. De erotiek is iets heerlijks. Er is op één uitzondering na niets dat zo paradijselijk is als de mislap. Slechts het ervaren van Gods aanwezigheid gaat erboven.

Ik geloof niet, dat zijn boek een zedelijk gevaar voor de mensen is. Daar is het te slecht voor geschreven. Ik kom dan ook niet als hoeder der zeden tegen hem in het geweer. Ik protesteer als minnaar van de schoonheid, de goedheid, de waarheid en vooral als minnaar van de erotiek, die paradijselijke levenssfeer.

Nu mag men Jan Cremer niet al te laag vallen. Er zijn zoveel jongens die in hun dagdromen inferieur zijn. Dat is niet zo vreemd. Dit artikel is dan ook niet een boekbespreking. Het is een bespreking van een uitgever. Jaan Cremer is iemand als zeer velen. En laat niemand zich verheffen. Maar dat een uitgeverij deze smeerslappertij laat zetten, drukken en in de handel brengen, is het erge.

Zoals de mens zich steeds lichamelijk slachtoffer weet van ziekten, zo weet de mens zich slachtoffer van geestelijk bederf. Een boek als „Ik, Jan Cremer“ is een vreselijke zwerf. Daar hoort een arts aan te pas te komen en niet een pralende vertoning.

J. van Doorne

De Bezige Bij, met wie ik overigens zeer goed overweg kon. Die heeft toen een proces tegen mij aangespannen. Bruins Slot kwam bij me binnen en zei: „Je bent me d'r eentje, dat gaat me een hoop geld kosten, want je hebt een proces aan je broek. Ga jij maar niet naar de rechtbank, want dan gaat het helemaal mis. Ik ga wel.“ Toen werd ik veroordeeld zonder oplegging van straf. Kosten van

het geding twaalfhonderd gulden, waarvan zeshonderd voor Trouw en zeshonderd voor Lubberhuizen. Naderhand was ik op een feest in de Van Miereveldstraat, bij de Bezige Bij, want daar ging ik geregeld naar toe. Toen kwam Lubberhuizen naar me toe. „Zeg, Koos, kom jij es effetjes mee“. Hij bracht me bij een gezellige, aardige jongen met blauwe ogen en hij zei: „Dat is nou Jan

Cremer.“ Nou, toen hebben we 't zaakje afgedronken op de boventrap. Maar uw kritiek handhaafde u.

Ja, wat dacht je? Nou en of! Ik vind dat zo iets niet gedrukt mag worden. En nou is dat ding lang zo erg niet als wat Wolkers of Reve doet, want het is maar een schelmenroman.

De literaire kritiek in Trouw is na uw vertrek wel veranderd. T. van Deel schreef

langs nog in *Trouw* dat hij de levensbeschouwelijke literaire kritiek gevaarlijk vindt. Hoe vindt u deze verandering?

Dit betreurt ik ten zeerste! Maar ik weet hoe dat komt, en dat hoeft u er niet uit te knippen, hoor. De hoofdredactie weet van kunst niets af, die bemoeit zich daar niet mee. Bruins Slot heeft indertijd al, op mijn verzoek, een paar hulpen voor mij benoemd, omdat ik het niet alleen aankon. Toen kreeg ik bijvoorbeeld Fokkema, die totaal anders dacht dan ik. Zo gauw die jongens ruiken dat iemand vanuit zijn christen-zijn schrijft, dan deugt het niet.

Hoe kan dat nu in het christelijke dagblad *Trouw*?

Dat begrijp ik ook niet.

Ik denk dat ik het wel begrijp. Ze zijn exponenten van het moderne christendom, dat niet meer ziet hoe de Bijbel direct iets te zeggen heeft over je dagelijkse leven en dat de lijn naar boven verwaarloost.

Dat is dan dom. Het kan niet, dat iets zich onttrekt aan de ethiek. Ik heb verschillende romans van W.F. Hermans besproken, altijd gunstig. Maar ik heb steeds gewezen op twee dingen. In de eerste plaats: zijn wereldbeeld komt overeen met het werkelijke wereldbeeld. En ten tweede: zijn wereldbeeld is niet volkomen, hij heeft geen perspectief daarin. Ik vind „Nooit meer slapen” een grandioze roman, ik ga ook niet tegen hem polemiseren. Maar ik zeg wel: ik vind het jammer dat zijn visie niet anders is. Mag dat misschien?

Vrijmaking

Heb ik het goed dat u gereformeerd-vrijgemaakt geweest bent?

Jazeker, ik ben ouderling geweest, hier in Baarn. P. Keuning was ook vrijgemaakt en Van der Stoep is het een poosje geweest, maar die is al gauw weer weggegaan. Ik ben er een poosje na het sterven van dominee Borgdorff weggegaan, eind jaren zestig. Borgdorff was een prachtvent, die kon schitterend preken.

Bent u nu bij een andere kerk aangesloten?

Nee, niets meer, kan ik niet meer.

Waarom niet?

Tja, ja, u schrijft voor het Reformatorisch Dagblad, hè?

Nee, voor het *Nederlands Dagblad*.

Ik ken het verschil tussen die twee niet. Het *RD* past meer in de Gereformeerde Gemeente-kringen en het *ND* meer in gereformeerd-vrijgemaakte kring.

O ja. Nou, in de eerste plaats geloofde ik terreweg het meeste niet van wat er gepreekt werd, behalve van Borgdorff dan.

De Prins

Het jongetje was achterlijk en toch zo schoon geschapen, dat ik bij eerste aanblik niet de diepe kloof zag gapen

dit tussen hem en 't leven lag. Eerst toen hij sprak, ontdekte ik de onleesbare schriftuur die zijn gelaat bedekte.

Wie peilt het leed van hem en haar die aan dit leed zich wennen? Verwacht niet dat u dit papier hun ouderpijn doet kennen.

Want deze pijn kent God alleen, Hij, tot wiens eer de jongen werd in gehoorzaamheid gedoopt terwijl de engelen zongen.

Nee, dit is hun en Gods geheim; geen ander kan dit dragen dan Hij die stierf als mensenzoon en klaagt ons aller klagen.

Doch Hij is ook en evenzeer de Meester aller dingen; daarom zal Hij met sterke hand het kwaad zijn prooi ontwingen.

Hij sloot een becht en trouw verbond met dit geschonden wezen; daarom zal Hij zowaar Hij leeft dit mensenkind genezen.

Wanneer het nieuwe Jeruzalem zal lichten op de aarde, zal ook dit achterlijke kind een Koning zijn wiens waarde

door God zal worden hoog geschat: zijn Schepper zal hem kronen: in menselijk en hemels doen zal hij volmaaktheid tonen.

Mijn broeder en mijn zuster die uw bitter leed moet lijden, begrijp waarom ik thans niet schreeu: God zal u zeer verblijden.

Gij zult uw kind aanschouwen als een Vorst van hemelingen die, heersend in de Gouden Stad, Gods lof zal eeuwig zingen.

En ten tweede: ik verveelde me zo gruwelijk onder de preek. We zijn daarna eerst een poosje naar de Gereformeerde Kerk teruggegaan, maar dat ging niet meer. Ik ben een buitenkerkelijk gelo-

vige. In dit huis leven we uit ons geloof, hoe dan ook.

Mist u de gemeenschap niet?

Jawel, maar de weg terug heb ik nog steeds niet kunnen vinden. Of het nog es zo ver komt? Ik weet het niet. Ik verheug me altijd 's zondags nog dat ik niet naar de kerk hoef en dat ik mag gaan wandelen. Maar de gemeenschap mis ik wel. We hadden toen een hele fijne gemeente en een hele fijne dominee. Maar dat ze altijd weer die drie formulieren handhaven, nee. Dat lijkt gewoon nergens op. Wat je leest in de catechismus bijvoorbeeld, dat alles ons uit Gods vaderlijke hand toekomt enzovoort, dat is voor mij een gruwel.

Ik heb een broer zien sterven aan kanker op een verschrikkelijke wijze. Is dat uit de vaderlijke hand Gods voortgekomen? Job zei: zullen we het goede uit Gods hand aanvaarden en het kwade niet?

Ja, maar ik ben Job niet! Jullie zien de Bijbel zo wonderlijk, alsof het niet een menselijk boek is. Het is literatuur! Christus was ook een mens!

Maar hij was ook God.

Ik weet het niet. Hij was een speciale openbaring van God. God heeft zich in hem met het mensdom verbreederd.

De dood

U hebt een kwatrijn over de dood geschreven:

Ik haat de dood. Ik wil altijd bestaan, ik wil niet als een ding verloren gaan. Hoe kan wie leeft de dood als slot aanvaarden?

Lijden en angst zijn beter dan vergaan.

Ja, dat is Bijbels. De laatste vijand is de dood. Ik haat de dood, zoals die zich nu manifesteert. K. Schilder, die ik zeer hoog had en heb, zegt: Ik geloof dat als de mens niet zou zijn gevallen, hij zou zijn uitgegroeid tot een volmaaktheid, waarbij God zou zeggen: Nu heb ik je in mijn hemel nodig. Zonder lijden en doodgaan. Op deze aarde groeien tot een volmaakte bloei en dan, als Henoch, worden weggenomen. De dood zoals die nu is, is een kosmische schande, een ander woord heb ik er niet voor. Dat je verrot, dat je moeilijk gaat kijken en horen en dan heb ik het nog maar over de gewone dood van de nette burger. Maar je zal in de Sahel wonen of op een slagveld liggen en door een granaat getroffen worden. Misschien is het ook wel Schilder niet geweest. Weet ik veel. En nu heb ik het niet eens over de gruwel van de ongerechtigheid gehad. Nu ja, alles kan niet in een enkel interview.